

Könczei Csongor

Ki számít kalotaszeginek?

Egy néprajzi tájegység és a hozzá fűződő regionális identitástudat alakulásának történeti áttekintése

„Kalotaszeg neve a magyar néprajzban és a nemzeti kultúra történetében fogalomná vált. A magyar paraszti kultúra egyik leghíresebb, korán felfedezett vidéke, gazdagon árnyalt komplex kultúrával, amelynek minden ága, a zenétől a táncig, a hímzéstől a viseleten át a bútorfestésig vagy a fafaragásig a közép-európai paraszti műveltség egyik csúcsteljesítménye.” – írja Fülemile Ágnes (Fülemile 1996: 65), s ezek a mondatok mintegy magyarázatként is szolgálhatnak a magyar néprajz Kalotaszegre vonatkozó gazdag és sokrétű szakirodalmi jegyzékére:¹ talán nincs a magyar nyelvtérületnek még egy olyan tájegysége, amelyről ilyen nagy mennyiségű adat rendelkezik a kutatás. Ennek a jelentős mennyiségű szakirodalomnak egyik sajátossága, hogy – különböző társadalomtudományi szempontok és módszerek alapján (természetesen a különböző korok és történeti helyzetek által befolyásolva) – folyamatosan próbálja Kalotaszeg táji, történeti és kulturális határait körülírni, ezáltal megragadni a „kalotaszegiség” mi-

¹ Ennek összefoglalására vállalkozott 2001-ben a kolozsvári székhelyű Kriza János Néprajzi Társaság 1230 címet tartalmazó, Ercei Judit által szerkesztett *Kalotaszeg bibliográfiája* című kiadványa. Ez a szakirodalmi jegyzék természetesen nem tartalmazza az azóta megjelenő legfrissebb Kalotaszeggel kapcsolatos munkákat, ugyanakkor a bibliográfia hiányosságaira Sebestyén Kálmán hívta fel a figyelmet *Ami Kalotaszeg bibliográfiájából kimaradt* című írásában (*Kalotaszeg* XIII. 2002. (3) 3–4).

benlétét és definiálni a kalotaszegi identitást.² Az etnográfiai alapkérdés tehát az, hogy meddig tart Kalotaszeg, azaz mely falvak tartoznak vagy tartozhatnak Kalotaszeghez, illetve ki számít kalotaszeginek?

Történetileg „Kalotaszeg neve a Kalota folyóval és a Szil a XIII. század eleje óta a Kalatha-nemzetséggel függ össze. A Szil-Kalota-nemzetség az Almás-patak két mellékvölgyében volt birtokos Doboka megyében, de területük ide délre is lenyúlt.” – írja Balázs Éva történész (Balázs 1939: 26). Mint vidéknév tulajdonképpen egy folyóval, valamint egy középkori egyházi és világi közigazgatási egységgel függ össze: „az Almás-vidék, Bánffyhunяд környéke, a nagyváradi püspök alatt, mint kalotai főesperesség” szerveződött, az „1332–1337-es pápai tizedlajstrom a kalotai főesperességben Hunad (Hunяд), Almas (Almás), Farnos (Farnas), Zentelke, Senkral (Szentkirály), Buken (Bökény), Valkó, Monostor (Gyerómonostor), Dereete (Derite) helységeket nevezi meg” (Balázs 1939: 18–19).³ A középkorban Kalotaszeg legnagyobb része „egy

² Kürti László idézve: „Úgy tűnik, hogy Kalotaszeg szűkítése és bővítése felfedezése óta egy folyamattá vált a magyar néprajztudományban.” (Kürti 2000: 34). „A Kalotaszeggel foglalkozó kutatások megkerülhetetlen problémája a vizsgált terület körbehatárolása.” – írja Balogh Balázs és Fülemile Ágnes. „A módszeres kutatások megindulásától, Jankó János 1890-es éveken írt munkájától napjainkig, a szűkebb néprajzi szakma és a szélesebb közvélemény minden újabb és újabb megjelent munka esetében fokozott érdeklődéssel figyeli, hogy a szerző vajon milyen szempontok szerint, mely falvakat sorolja Kalotaszeghez. A gyűjtőpontok megválogatása természetesen tükrözi a diszciplínák és kutatási koncepciók eltérő sajátosságait: más és más szempontok figyelembevétele vezérli a nyelvészt és a néprajzkutatót, a néptánc vagy például a gazdálkodás kutatóját. Kalotaszeg hagyományos felosztásának elfogadása (*Felszeg, Alszeg, Nádas mente*, olykor ezekhez társulva a *Kapus-vidék, Átmeneti-vidék*) szintúgy kiváltja a szakma kételyeit. További bizonytalanságot jelent a *peremvidék* általában kifejtetlenül való gyakori emlegetése” (Balogh–Fülemile 2004: 11).

³ Balázs Éva felsorolja a vidék különállását szintén bizonyító világi közigazgatás írásos emlékeit is, megemlítve, hogy a tárgyalt terület több települése is az egykori Bihar vármegyéhez tartozott: „Az egyházi közigazgatási különállás mellett nem hiányzik a világi sem. Almás-monostorának 1238-ban László comes a kegyura. De kiúzi az itteni bencéseket és helyükre premontréieket, majd saját káplánjait ülteti. Az ebből keletkező per a pápa elé került. Már 1249-ben – a közben történt eseményekről nem tudunk, – Föld és Bikal mellett Almást is adományként kapja Pál országbíró, mivel a tatárok bevonulása után a garázdálkodó rablókat kiirtotta. Ekkor ez a három helység, 1356-ban pedig Bedecs tartozik Bihar megyéhez. Tehát Bihar megye akkor még mélyen benyúlik a későbbi Kolozs megye területére, Sebesvár birtokai mellett, az Almás vidékét is magába foglalva. Ha nem Biharra hivatkoznak, úgy más néven mutatkozik a különállás. Így szerepel 1359-ben comitatus Hunяд, ahová érdeklődni jönnek királyi megbízottak a sebesvári várnagy és egy bikali jobbágy porének körülményeiről” (Balázs 1939: 19–20).

birtokkomplexum, a sebesvári uradalomhoz tartozik. A benne élő jobbágylakosság szolgáltatásait a várnak rója le, mely kezdetben királyi vár, az erdélyi vajda felügyelete alatt, később, 1435-ben, már a losonci Bánffy-család tulajdona” (Balázs 1939: 24).⁴

A vidéknév első írásos forrása egy 1443-ból származó oklevél, amelyben „Kalota, Szt. Király, Mogyorókerék és a már eltűnt, velük szomszédos Himtelke in comitatu Kalathazeg szerepel. [...] 1468-ban és 1475-ben ismétlődik ez az elnevezés (in perinentiis Kalathazeg), mely a XVI. századra úgy leszűkül, hogy már csak magáról Sebesvárról írják: »alio nomine Kalathazeg«, más néven Kalotaszeg” (Balázs 1939: 20). Ugyanakkor a 16. században már magyar nyelvű okiratokban is feltűnik a vidékre vonatkozó Kalotaszeg elnevezés. Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* ötféle jelentéssel közöl 16–19. századi magyar írásos dokumentumokat a „kalotaszegi”, mint a Kalotaszeg tájnév -i képzős származékáról (*SZT* VI. 1993: 58): ‘Kalotaszegen lévő’: „Az mi Ke(gye)lmes paranczollatiatt az Kalotaszegi szalagos Jozagnok, Kemeny Boldisaar Vram kezében ereztese feleol [...] megh ertettem” (1623); „A kalata Szegi Józságból [...] későn őstve érkezém meg ide Motsra” (1752); „A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ád Csépelni a kalotaszegi Mokányságnak tizenegyedib(en)” (1788); ‘Kalotaszegen termesztett’: „Csegezi Uram [...] küld 2 véka Kalotaszegi borsot, 1. véka Magyarót” (1761); „egy cserefa Hordoban Kalotaszegi Borso 3 véka 13 kupa” (1819); „A’ Gabonásba tanáztatott [...] Kalota szegi nagy szemű Borso” és „A’ Gabonásba tanáztatott [...] Kalotaszegi nagy Szemű Lentse” (1826); ‘Kalotaszegen gyártott/készített’: „veóttwnk [...] kett Zeker fwrez dezhatt Tizenhatodfeleuel Egy forinton [...] Ezer 7 Zaz

⁴ Balázs Éva részletezi a nagybirtok kezelése és a vidék román lakosságának betelepítése közötti összefüggéseket is: „A nagybirtok kezelése mindig céltudatos. Ahogy a Kapus-patak vidékén az erdélyi püspök, – a Szamostól keletre a Zsuki-család, számos helység urai, jövedelmük fokozására letelepítik az oláhokat, – ugyanezt tapasztaljuk a Kalotaszegen. A Valkói és Farnasi nevet viselő család, mely itt, a vártól független területen nagybirtokos, osztozik 1449-ben Nyírszeg birtokán. Ez a Nyírszeg »intra metas possessionis Walko de novo locata«, tehát új alapítás a színmagyar falu határán belül. Népfőlöszleg híjján azonban Nyírszegen, melynek másik neve Nagybérc, mint új telepések, oláhok élnek: »Nicolaus Kenezius, Johannes Kerezy, Daan és Stephanus de Inchel«. (Incsel oláh falu volt.) A tulajdonosok megállapodnak, hogy mivel »adhuc solummodo quattuor iobagiones essent locati«, négy jobbágycsaláddal nem elégszenek meg és a telepítést tovább fogják folytatni. – Ritka eset, hogy ily pontos szövegezésben fennmaradjon egy falu keletkezése. De bátran feltehetjük, hogy a többi XV. századi oláh helység is hasonló körülményeknek köszönheti létét” (Balázs 1939: 24–25).

kalotaszegi sendelt 7 Zazaual p(er) fl 1” (1621); ‘Kalotaszegen lakó’: „Kalóta szegi szegénység hogy a’ mostani nagy adózásra inkább rá érkezhessék, végeztetett hogy a’ Colosi Aknákról Aknai árron elégséges só adattassék számokra, kik-is elégedendő sőt szállítsanak Bánfi Hunyadra s’ ott rakják le” (1671); „Ezen [...] Kalothaszegi Jobbágjok [...] Nyárban ket hetet kaszával, kettőt sarloval, három hetet Cséppel Maglaskor Idára^a p(rae) stálmi tartoznak” (1732); és végül vezetéknevként vagy származási helyre utaló jelzőként: „Kalotaszegy Benedek” (1570); „Benedicto Kalotaszeghj” (1589); „Kalotaszegy Benedekne Anna azzony” (1600); „kalota Szeghi Uy fali Martha Tivadar” (1691).

A hely- és nyelvtörténeti adatok arra utalnak, hogy a „tárgyalt terület a földrajzi és nem a néprajzi értelemben vett Kalotaszeg volt.⁵ Az etnográfusok Kalotaszege nemcsak a Körös- és Kalota-patak völgye, hanem a Nádas-patak mentén egészen Kolozsvárig nyúlik.” – írja Balázs Éva (Balázs 1939: 25).⁶ És akkor ismét feltehető az alapkérdés: meddig is tart az „etnográfusok” Kalotaszege?

Mivel a jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé a kalotaszegi régió- és identitáskutatás részletes bemutatását,⁷ válaszként röviden összefoglalom a magyar néprajztudomány legfontosabb, többször is

⁵ A magyar néprajztudomány néprajzi vagy etnikai csoportok kutatásában Kósa László négy, egymástól világosan elválasztható kérdéskör vegyüléséről értekezik, megkülönböztetve a történeti-népi táj- és vidéknevek és a hozzájuk kapcsolódó tájbeosztás, a népnévhez hasonló nevet viselő csoportok, a földrajzi régiók és zónák néprajzi, valamint a kulturális jelenségek térbeli terjedésének kutatását. A történeti-népi táj- és vidéknevek és a hozzájuk kapcsolódó tájbeosztás vizsgálatával kapcsolatban írja: „Minden népre jellemző, hogy történelme során hogyan alakítja át természeti környezetét, ennek a folyamatnak része a környezet névadással történő »birtokbavétele« is. A földrajztudomány szintén alkot tájneveket, ám ezek túlnyomó többsége a földrajz sajátos vizsgálati eredményeit és céljait tükrözi. Ezért a földrajztudomány hivatalos használatú neveit meg kell különböztetnünk a történeti-népi tájnevektől, melyeknek viszont nagy százaléká nem az írásbeli kultúrában keletkezett, és hosszú ideig a beszélt nyelv meg a szóhasználat tartotta fenn” (Kósa 1998: 20). Ezért Kalotaszeget sem lehet kizárólag földrajzi tájnévként definiálni, valószínűleg inkább egy történeti-népi tájnévről beszélhetünk ez esetben is.

⁶ Balázs Éva szerint egy „csekély mértékben kimutatható népáramlásnak van esetleg része abban, hogy a néprajzi jelenségek éppen a Nádas-pataknál folytatódnak, amelynek környékén a kalotaiakat magába fogadó Türe, Mákó és Daróc is fekszik. E néprajzi egység magyarázatát már azért is keresnünk kell, mert Kalotaszeg területi multja elválik a megye közepe, vagyis a kolozsi főesperesség vidékének multjától” (Balázs 1939: 25–26).

⁷ A kérdéskör részletes összefoglalására és elemzésére Kürti László vállalkozott a *Kalotaszeg – határ, régió, fogalom* című tanulmányában (Kürti 2000: 9–53).

publikált és/vagy hivatkozott Kalotaszegre mint tájegységre vonatkozó meghatározásait. 1892-ben, az első átfogó jellegű Kalotaszeg monográfiában Jankó János azt írja, hogy Kalotaszeg, „mint földrajzi fogalom, könnyen meghatározható, nem más az, mint a Kalota és Körös völgye; s így nem tartozik belé sem a Nádas, sem az Almás völgye, vagy forrásvidéke. Ethnographiailag a Kalotaszeg határainak megvonása már sokkal nehezebb, s ezt ma csak feltevések alapján kísérhetem meg. Azon eredmények alapján, melyeket az alábbi könyvben foglalok össze, bizonyos az, hogy a földrajzilag értelmezett Kalotaszeg a néprajzi Kalotaszegnek ma is magvát képezi, de ide tartozik még a Nádas völgye Kolozsvárig, az Almási Nagy-Almásig; kétségtelen az, hogy az általam átkutatott 34 falu mind Kalotaszeghez tartozik, de hogy a keleti határok hol vonhatók meg, ma még nem tudom, csak valószínűnek tartom azt, hogy a Kolozsvár körül elterjedő magyar nyelvsziget, mely minden felől oláhsággal és szászszal van körülvéve s melyet csak vékony fonalak, kicsiny falvak által jelzett sorok fűznek össze egyrészt a tordai, másrészt a szilágyi magyarsággal, e körülzárt helyzetében ethnographiájában is teljesen egységes” (Jankó 1892b: 1–2).⁸ Hasonlóan fogalmaz Kós Károly 1932-ben: „Kalotaszeg eredetileg a Vlegyásza lábánál elterülő azt a kicsiny háromszögletű földterületet jelenti, melyet a Bánffyhunyard alatt összeömlő Körös és Kalota vizei fognak be. Tágasabb értelemben – és ma így értelmezzük mi és így maga a kalotaszegi nép is, – Kolozsvármegyének azt a területét, mely a Kolozsvár–Nagyvárad

⁸ Jankó János Kalotaszegre mint tájegységre vonatkozó körülírása hivatkozási alapként sokáig tartotta magát a magyar néprajztudományban. Volt, aki egy az egyben elfogadta – például Malonyay Dezső, aki 1907-ben Kalotaszeg meghatározásaként felsorolja a Jankó által nevesített 34 falut (lásd Malonyay 1907) –, s volt, aki kiindulópontként használta, majd különböző szempontok szerint bővítette – például Kelemen Lajos művészettörténész, aki 1944-ben Kalotaszeghez sorolja a Gyalut Járával összekötő út mentén fekvő településeket, Magyarlónától Magyarlétáig, a Kolozsvártól délkeletre fekvő Györgyfalvát és Ajtonyt, sőt a Kolozsvártól keletre fekvő Szamosfalvát, Szentmiklóst és Dezmért is (lásd Kelemen 1944). Ugyanakkor Jankó – mintegy előrevetítve a későbbi meghatározásokat – maga is tisztában volt azzal, hogy további kutatásokkal az általa körülírt Kalotaszeg határai bővíülhetnek: „És most engedjék meg, hogy röviden belevezessem önöket a jövő kutatásainak programjába. Tudom, hogy a Kalotaszeg a tordai és a szilágyi magyarság közt fekszik; látom, hogy ugy arra, mint erre a Kalotaszeg általam átvizsgált tömegéből az oláhság tengerén keresztül magyar falvak sorai húzódnak, melyek így a magyar szigetek közt érintkezést létesítenek. [...] Első kérdés az, e falvak a Kalotaszeghez tartoznak-e vagy sem; vagy felerészben talán a Kalotaszeghez, s felerészben a tordai illetve szilágyi magyarsághoz sorakoznak. Ha a Kalotaszegből indulnék ki vizsgálataimban, egyszerre rövid időn belül megoldhatnám a kérdést” (Jankó 1892a: 25).

vasútvonal, illetőleg országút közén és két oldala mentén Kolozsvártól egészen Csucsáig terül el és amelyet délen a Gyalui-havasok északi, nyugaton a Vlegyásza-havas és a Meszes-hegylánc keleti lába foglalnak be. Ehez az egységes, eléggé zárt és kelet–nyugati húzódású területhez délfelé vékony nyulványban csatlakozik még néhány falu a Gyalu–Járai út mentén egészen Alsó-Járaig, melyeket néprajzilag szintén Kalotaszeghez kell számítanunk” (Kós 1932: 9).⁹ A nyelvész Szabó T. Attila szerint is „a tulajdonképpeni Kalotaszeg név történetileg és földrajzilag egyaránt csak a Kalota és a Körös vize közti kis részt jelölte, azt a területet, amely e két folyó partjai és a Gyalui havasok magasodni kezdő szélső nyulványai között terült el. Ma tehát a szomszédos területek jobbára magyar, vagy vegyes magyar–rumén községeit is Kalotaszeghez tartozónak valljuk. Mégis részben e területtel szomszédos magyar községek nagyjában azonos néprajzi jellege, közelebről pedig a szomszédos területek és az említett területrésznépnyelvének egységessége miatt a szorosabb értelemben vett Kalotaszeg határait már a régebbi kutatók is kibővítették” (Szabó 1942: XI–XII).¹⁰ És tulajdonképpen ezeket a meghatározásokat összegzi később, az 1970-es években Kósa László *Kalotaszeg* szócikke: „Kalotaszeg történeti-néprajzi táj Erdélyben, Kolozsvártól nyugatra. Délen a Gyalui-havasok északi, nyugaton a Vlegyásza-havas és a Meszes-hegység keleti vonulata fogják közre. Ma a gyalu–járai út mentén fekvő, népi kultúrájában hasonló néhány

⁹ Kós meghatározta Kalotaszeg közigazgatási és földrajzi határait, valamint írt a tájegység lakosságának etnikai és vallási összetételéről is: „Közigazgatásilag Kalotaszeg zöme Kolozsvármegye bánffyhunyadi, gyalui és nádasmenti járásához, kicsiny északi területe hidalmási járásához tartozik, míg délfelé lenyúló két községe (Tordaszentlászló és Magyarléta) Tordaaaranyos vármegye területén fekszik. A területe keskeny ék alakú; az ék hegye Kolozsvár. Innen nyugat felé kb. 55 km. hosszú és ahol a legtágasabb: Bánffyhunyadi táján, talán 20 km. széles. E területnek ma jórészt egységes fajú magyar lakossága részben tiszta magyar, részben vegyes falvakban él, néhány szintiszta román falu által megszakítva. [...] A Kolozsvár közelében, tehát Kalotaszeg keleti részén fekvő Bács, Szászfenes és Magyarfenes községek magyarsága tulnyomóan római katolikus vallású. Az ugyancsak e területrészen fekvő Szentlászló magyar népe részben katolikus, részben református vallású. A többi kalotaszegi magyarság, a terület közepetáján fekvő és teljességében katolikus Jegenye kivételével, református vallású” (Kós 1932: 9–10).

¹⁰ Szabó T. Attila itt helységekkel pontosítja is Kalotaszeg feltételezett határait: „Ilyenformán ide számítjuk a Kapus vidéke, a Nádás-mente és az Almás vidéke jó néhány faluját is. Kalotaszeg legnyugatibb pontja eszerint Bánffyhunyadi, illetőleg Magyarökereke, a legkeletibb Kisbács (e ponton Kalotaszeg egészen Kolozsvár tőszomszédságáig ér!); délen a Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor, illetőleg Magyarkapus és Magyarkiskapus, északon a Bábony, Váralmás és Középlak képezte vonal jelzi Kalotaszeg határát.”

köséggel együtt negyven egészben vagy részben magyarlakta református (csupán Jegenye és Bács római katolikus) falu tartozik Kalotaszeghez. Vásáros központja Bánffyhunrad, nevezetes falvai: Magyarvista, Méra, Gyerővásárhely, Körösfő, Magyargyerőmonostor, Magyarvalkó, Kalotaszentkirály stb. Kalotaszeg három jól elhatárolható területre oszlik: a havasok alatti Felszegre, az Almás-patak melletti Alszegre és a Kolozsvár közelében fekvő Nádas-mentére” (Kósa–Filep 1975: 123, Kósa 1979: 737). Kalotaszeg hármas, Felszeg, Alszeg és Nádas mente tagolódását tehát Kós Károly nyomatékositotta, a későbbi szakirodalom pedig kisebb-nagyobb pontosításokkal átvette.¹¹ Szabó T. Attila volt az első, aki külön kalotaszegi altájként nevesíti Kapus mentét, sőt ez ügyben kritizálja is a korábbi Kalotaszeg leírásokat: „Anélkül, hogy Kalotaszeg területi értelmezésének bővebb bírálatába merülnék, megjegyzem, hogy egyik terület-meghatározás sem említi a Kapus-mentét, holott az itt lévő néhány község (Gyerővásárhely, Magyarkiskapus, Magyarkapus) is idetartozik” (Szabó 1942: 4). A strukturalista és összehasonlító módszereket alkalmazó magyar néptánc kutatás már ezt a négyes felosztást követi, Martin György summás, etnokoreológiai szempontból helytálló (általam is elfogadott) meghatározását idézve: „A régi Kolozs megye nyugati részén, a Sebes-Körös, a Kalota, az Almás, a Nádas és a Kapus patakok völgyeiben – a mintegy félszáz községben – élő kalotaszegi magyarság a táncban is sajátos értékeket teremtett. Kalotaszeg kisebb tájait – a Felszeget, Alszeget, a Nádas mentét és a Kapus völgyét – a közös táncbeli jegyek fűzik össze, s elkülönültek a környező tájak tánc kultúrájától” (Martin 1990: 432, Martin 2004: 59).

De a történeti, földrajzi és nyelvészeti, vagy akár közigazgatási, etnikai és vallási szempontok mellett melyek azok az etnográfiai adatok és érvek, amelyek alapján Kalotaszeg mint önálló kulturális entitás körülírhatóvá válhat? Egy, a kalotaszegi magyar népviseletről szóló kötet előszavában olvashatjuk, hogy írásaikban a szerzők „a *Kalotaszeg* jelölést

¹¹ Mint például: „Kalotaszeg néprajzilag három részre tagolódik. Egyik része a *Felszeg*: a Sebes-Körös és a Kalota háromszöge, Bánffyhunrad központtal. A második rész a Körös-vízétől északra, az Almás-patak völgye mentén a Szilágyság felé lejtősödő *Alszeg*, végül ettől keletre Kolozsvárig, a Nádas-patak völgye, vagyis a Nádasmente. Mivel a Nádasmentébe a párhuzamos Kapus-völgyi faluk is beletartoznak, ezt a harmadik kalotaszegi kistájt Jankó János 1892-ben *kolozsvári átmeneti vidék*nek nevezte” (Farágó-Nagy-Vámszer 1977: 6–7).

tömör gyűjtőfogalomként: egy népművészetében, népköltészetében és nyelvjárásában sajátos vidék megjelöléseként, bármilyen földrajzi vagy néprajzi kizárólagosság igénye nélkül” használják, mivel „sem Kalotaszeg területét, sem gyűjtésünk területét nem lehet vonalzóval körülhatárolni” (Faragó–Nagy–Vámszer 1977: 6). Ez az idézet is rávilágít arra a tényállásra, hogy Kalotaszeg tájegységként való körülírása a néprajzi szakirodalomban elsősorban egy-egy adott kutatás céljától és tárgyától, valamint a kutató szemléletétől függ, s kevésbé tükrözi magának a kutatott terület lakóinak regionális identitástudatát.¹² Így például az egyik legfrissebb Kalotaszegről szóló kötetben a szerzők – szembesülve a kalotaszegi néprajzi táji csoport körülhatárolási módszereinek elméleti problémáival¹³ – a házassági kapcsolatrendszerek alapján szűkítették a tájegység határait: „Kalotaszeg elsősorban egy olyan térben és időben változó emberi kapcsolatháló, amely mindenekelőtt a református vallású, magyar etnikumú paraszti lakosság kapcsolati és kulturális rendszerét jelenti. Ebben a kapcsolatrendszerbe nem tartoztak bele a táj nem paraszti társadalmi rétegei és a nem református felekezeti csoportjai. E kéttényezős kizárási alapon nem tartoznak bele a nemesi falvak, a korán polgárosult városias iparos és kereskedő rétegek (beleértve a helyi izraelita vallású zsidóságot is), a katolikus magyarok, katolikus szászok, az ortodox vagy görög katolikus román parasztság és az akár mobil, akár helyhez kötött, többnyire mesterségekkel és muzsikálással foglalkozó cigányság” (Balogh–Fülemile

¹² Gyakori, hogy a kutatás által közvetített szemléletek idővel beágyazódnak a tágabban vett közvéleménybe is: ennek érzékletes példája, ahogyan Kalotaszeg „nagyasszonya”, Gyarmathné Hory Etelka nyomán a mai napig sok helyen olvashatjuk/hallhatjuk, hogy Kalotaszeg addig tart, ameddig a muszuj ér. Kürti László szerint: „A táji jellegek kihangsúlyozása természetesen csak úgy lehetséges, ha a kutatók először meghatározzák, miként és hogyan válogatják ki a speciális jellegeket. Kérdéses marad azonban az, hogy a néprajzi és szokás adatok adják-e meg a terület sajátosságait, mint olyanokat, vagy fordítva, a terület körülhatárolása lévén kapnak bizonyos szokások és néprajzi adatok regionalitást” (Kürti 2000: 37).

¹³ A jelen írásnak nem célja a népi kultúra táji kutatásának részletes elméleti áttekintése, ebben a kérdéskörben Kósa László 1998-ban publikált tudománytörténeti és terminológiai összefoglalását tartom hivatkozási alpnak.

2004: 18).¹⁴ Ugyanakkor – érzékelve ennek a meghatározásnak kulturális és szociális szempontokból igencsak vitatható „szűkítettségét” – a szerzők felvázolnak egy tágabb kapcsolatháló-rendszert is: „Amennyiben a térség társadalmi struktúrájának egészét vizsgáljuk mint az egyének egymás közti kommunikációjának összességét megmutató kapcsolathálót, akkor az előbbi szűkítő értelmezéssel szemben más módon is definiálhatjuk a *tájat mint interakciós színteret*. Ha az élet »ünnepi« oldala mellett a »hétköznapi« emberi érintkezéseket is figyelembe vesszük – mint a gazdasági kapcsolatok (vásárkapcsolatok, piac, vándorkereskedelem, helyi boltok, kocsmák, szekerezés, mesteremberek, bérmunka, napszám, részesmunka, cselédkedés, szomszédi segítségnyújtás, patrónus–kliens kapcsolatok, pásztorfogadás, zenészfogadás stb.), de ezen túlmenően az oktatásban való részvétel, a jogi és adminisztratív ügyek intézése vagy a katonai szolgálat –, akkor az emberi kapcsolatoknak egy jóval nagyobb, a társadalmi, felekezeti és etnikai határokon túlnyúló köre rajzolható meg. *Ilyen tágabb értelmezéssel az interetnikus kapcsolatok a táji struktúra szerves részét képezik*” (Balogh–Fülemile 2004: 18).¹⁵

De vajon lehet-e egy adott populáció kutatását ilyen egyszerűen szegmentálni, ilyen módon szétválasztani? Kósa László szerint a „táj” egy olyan területegység, „amelyet huzamosabb ideig állandó kulturális, társadalmi, gazdasági és ökológiai tulajdonságok jellemeznek és ezáltal elválik környezetétől”, s mint ilyent egy több tényező bonyolult jelenségnek tart, ez pedig „egyetlen tényezővel hitelesen nem jellemezhető. Az egyetlen

¹⁴ Az idézett definíció indoklása: „...ha a *házassági kapcsolattrendszerek* alapján akarjuk Kalotaszeg határait megvonni, akkor elég egyszerűen és logikusan a következőképpen járhatunk el. A házassági körök hálózata társadalmi, felekezeti és ezzel összefüggően etnikai alapon határolta körbe a táji struktúrát, rámutatva azokra a csoportokra, amelyek a genetikai reprodukció köreit konszenzusosan kialakították, s a csoporton belül egy sajátos kulturális fókuszot, olyan ismétlődő cselekvésmódot és vizuálisan megragadható külsődleges jegyeket alakítottak ki, amelyek tudása és gyakorlása a közösség érzetét adta a benne élőknek” (Balogh–Fülemile 2004: 17–18).

¹⁵ Noha Balogh Balázs és Fülemile Ágnes különböző kapcsolathálózatokról értekezik („Végző soron mind az első megközelítés: a rokonsági kapcsolatháló rajzolata, mind a második módszer: a »mindennapok« kiterjesztett gazdasági–társadalmi–etnikai érintkezéseinek komplex térhálójára releváns megoldást ígérhet egy táji struktúra körbehatárolásánál.” Balogh–Fülemile 2004: 23–24), eltekintenek a szociálintropológiai hálózatoktatásra oly természetesen ható Eric R. Wolf komplex társadalmakról alkotott elméletétől, miszerint „a komplex társadalmakban három lényeges, párhuzamos struktúra figyelhető meg: rokonság, barátság, patrónus–kliens viszony” (lásd Szent-Iványi é. n.: 3).

tényezőn nem csupán egyetlen elemet, hanem akár nagyobb jelenségcsoportot is értünk, mely bármilyen terjedelmes, a felsorolt négy fő komponens közül csak egyikhez tartozik.¹⁶ A tájnak nevezett területegység ezért nem jellemezhető kielégítően például kizárólag kulturális vagy kizárólag ökológiai összetevőkkel, bár ez a szakirodalomban nem egyszer előfordul” (Kósa 1998: 30).¹⁷ Kósa tájmeghatározása ugyanakkor „tartalmazza a térrel mindenkor összefüggő időtényezőt is” mint egy adott táj viszonylagosságának egyik fő összetevőjét. Ezt egy igen fontos megállapításnak tartom, mivel a tájalkotó tényezők „találkozása történeti folyamat eredménye, de a mozgás, mely létrehozta, a táj »születésével« nem ér véget. Az egyes struktúrákat felépítő elemek tovább változnak – írja Kósa, s – a táj addig azonos önmagával, míg ezeknek jellegadó egyensúlya bizonyos határokon belül fennáll” (Kósa 1998: 30). És ha egy adott vidék területét mindig csak egy bizonyos idődimenzióban lehet értékelni, akkor például feltehető az a kérdés, hogyha a Kalotaszeg tájnév már a reformáció előtti időkben ismert volt, miért „mindenekelőtt református vallásúak” a kalotaszegiek, s miért nem tekinthetők annak a római katolikus vallásúak?¹⁸ Vagy ha csak az utóbbi évszázad Kalotaszegét kutatjuk, akkor hova sorolhatók a tárgyalt terület falvaiban nagyszámban élő (magyar) neoprotestáns közösségek? Vagy ha az évszázadok során kialakult, jellemző és egységesnek mondható zenei, tánczenei és táncművelési vizsgálgjuk, akkor vajon a jegenyei legényes nem tekinthető kalotaszeginek, mert „katolikus”, a szucsági hajnali sem, mert esetleg kismemesek énekeltek, sőt a papfalvi *ínvartita* (‘fogatós’)

¹⁶ Lásd a 9. számú lábjegyzetet!

¹⁷ Kósa megemlíti, hogy a „négy összetevőnek elméletileg egyenlő a súlya, noha a vizsgálat gyakorlatában alkalmanként eltolódások mehetnek végbe viszonyukban, mert a kutatások egyenletlensége következtében a források és adatok más-más arányban állnak rendelkezésünkre.” Hangsúlyozza, hogy mivel a „táji jelleg különbözőségei a magyar néprajz tudománytörténeti örökségeként elsősorban a kultúrában fejeződik ki” ezért szükséges „a másik három összetevő meghatározó és befolyásoló szerepét az adott lehetőségek szerint mindenkor bemutatni.” A továbbiakban pedig kiemeli, hogy a „komponensek viszonya annyi eltolódást tűr el, amennyi még nem bontja meg a táj jellegzetes egységét. Hiszen a területegység komponensei vagy összetevői ugyan külön-külön alkotóelemei lehetnek más térbeli szerkezeteknek, de azt a sajátos szerkezeti konstrukciót, amit tájnak nevezünk, egyedi esetben megtörténő találkozások és összekapcsolódásuk hozza létre” (Kósa 1998: 30).

¹⁸ Jankó János 1892-ben írta: „E kutatások győzték meg egyszerismind arról, hogy a katolikus Jegénye néprajza a Kalotaszeg többi ref. falvaival csaknem teljesen azonos s hogy különbség csak az egyháziakkal kapcsolatos szokásokban nyilvánul” (Jankó 1892a: 4).

sem, hiszen ezt a reneszánszkorabeli tánc típus már csak a helyi románság körében ismert? Igaz, Balogh Balázs és Fülemile Ágnes bevallása szerint: „Itt most a kulturális jegyek hasonlóságáról, stilisztikai kérdésekről egyáltalán nem beszélünk, mert nem is volt szándékunk egy hagyományos kultúra alapú néprajzítáj-meghatározási módszer.” (Balogh–Fülemile 2004: 23). De lehet-e emberi kapcsolathálókat, meg egyáltalán az identitást kulturális jegyek nélkül kutatni? A „kulturális és társadalmi jelenségek összefonódottsága a valóságban is mindenkor jelentkezik” – írja Sárkány Mihály, majd a kultúra és a társadalom összefüggéseiről értekezve kifejti, hogyha „abból indulunk ki, hogy a kultúra és a társadalom tartalom és forma dialektikus viszonyában áll, feltételezhetjük, hogy mindenfajta társadalmi tagolódás mentén kulturális szerveződés is lezajlik” (Sárkány 2000a: 91).¹⁹ Egy másik – az identitáskutatással foglalkozó – tanulmányában pedig megjegyzi, hogy „az egyén önmagáról alkotott képe elválaszthatatlan társadalmának az ember összetevőiről, a világ felépítéséről, saját rendező elveiről alkotott képétől; vagyis kulturális jelenség” (Sárkány 2000b: 108). S ha az identitás eredendően kulturális jelenség, akkor egy multietnikus és kulturálisan sokrétű térség vizsgálatában az interetnikus kapcsolatok kutatása eleve megkerülhetetlen, nem pedig egy „tágabb értelmezés” része. Annál is inkább, mert a megállapítás ellenére, hogy az interetnikus kapcsolatok „a táji struktúra szerves részét képezik”, „érdeemes megjegyezni, hogy a magyar–román–cigány vegyeslakta Kalotaszeg vizsgálatával mind a mai napig adós a magyar néprajzkutatás”, valamint,

¹⁹ Szerinte azt is „feltételezhetjük, hogy mindenfajta kulturális törésvonal létrejöttének háttérében kereshetünk egymástól elváló társadalmi csoportokat, alakulatokat. Tévednénk azonban, hogyha ezeket azonos nagyságrendűeknek fognáunk fel. Minden társadalmi csoport létének egyik jellemzője ugyanis, hogy igyekszik a maga másoktól való különbözőségét kifejezésre juttatni. Tehát túlmenően azon, hogy bizonyos csoportfajták teljes kultúrák hordozására is képesek, azoknál alacsonyabb szerveződési szintű csoportfajták is igyekeznek valamilyen fajta kulturális különböztséget kinyilvánítani, mint különállásuk bizonyítékát, és sokszor nem is spontán módon, hanem tudatosan történik. Ezzel szemben a kultúrának ez természetesen nem sajátja. Ha úgy tetszik, a kultúra objektívebben alakul. Magától értetődően az objektivitás csak viszonylagos. Alakul egyrészt összefüggésben azzal a társadalommal, amely által hordozott, másrészt alakul a saját belső mozgástörvényeinek megfelelően. Ennek következtében a társadalmi határok és a kulturális határok nem okvetlenül esnek egybe nagyságrendjükkel. Lehet, hogy ugyanazok a jelenségek, amelyek egy adott társadalmi csoport szemszögéből nézve lényeges kulturális különbség kifejeződései, a kulturális rendszer oldaláról nézve, amelybe tartoznak, elhanyagolható apróságok” (Sárkány 2000a: 91–92).

hogy „az interetnikus együttlétre csak egy-két elszórt elemzés irányult” (Kürti 2000: 29).²⁰

De létezik-e román²¹ vagy cigány²² Kalotaszeg? Igen is, meg nem is, ez nézőpont kérdése. Létezhet, ha adott esetekben a helyi román vagy roma közösségi megnyilvánulásokról mint sajtáságosan ehhez a vidékhez kötődő kulturális entitásokról tárgyalunk. Nem létezhet, hiszen a wolfi komplex társadalomvizsgálat, avagy a személyes tereptapasztalataim is azt tükrözik, hogy az itt élő román és roma közösségek nemigen ismerik/nevezik Kalotaszegnek ezt a vidéket.²³

S ha már a helyi közösségek önismeretét firtatjuk, szükségszerűen felvetődik az a kérdés, hogy vajon a helyi magyar közösségek miért és milyen mértékben vallják magukat kalotaszeginek? Hogy „a népi kultúra táji tagoltsága hogyan él a falusi társadalmak regionális identitástudatában:

²⁰ Ugyanerről Balogh Balázs és Fülemile Ágnes így értekezik: „Ugyanakkor alig felvetett és megválaszolatlan kérdés Kalotaszeg fogalmának tisztázásához a román és cigány közösségeknek a magyarsággal való együttélése is” (Balogh–Fülemile 2004: 11).

²¹ Itt fontos megjegyezni, hogy a román etnográfiai kutatás számára a *Zona Călata* (‘Kalota vidéke’) vagy *Zona Huedin* (‘Hunyad vidéke’) egy kevésbé ismert és kutatott néprajzi tájegység, amelyik területe – a román kutatás történeti és néprajzi szempontjai miatt – igencsak különbözik a magyar leírásoktól, magyarán nem (vagy csak érintőlegesen) azonos Kalotaszeggel. Kürti László fogalmazásában: „...a román néprajzkutatás számára a »Călata«, a »Depresiunea Călățele« (Kalotaszeg medence) elnevezés, vagy a »Huedin« környék (nem ritkán mint »Depresiunea Huedinului« – Hunyadi medence) nem ismeretes annyira, mint a magyar kutatók számára, illetve az egész terület eltölpül a Mócvidék és a »mókányság« fontossága mellett. A román néprajzi munkák nagytöbbsége a »Munții Apuseni« térségbe olvasztotta be a kisebb régiókat, így köztük Kalotaszeg részeit is” (Kürti 2000: 30–31). (Például ezt a kutatási paradigmát közvetíti a kolozsvári Folklór Intézet és Konzervatórium által 1978-ban közösen kiadott, román–magyar kétnyelvű népzenei gyűjteményes kötet, ahol már a magyar címben is románul van a „tájegység” megjelölve: »Huedin környéki népzene”. A kommunista rezsim erőszakos románosítása nemcsak a címben tükröződik: kissé visszatetsző, ahogyan a Szenik Ilona által szerkesztett magyar nyelvű bevezető tanulmány Kalotaszeg helyett „Hunyad környékéről” értekezik.)

²² A kalotaszegi roma közösségek kutatása – a Herrmann Antal és Wlislocki házaspár munkásságához fűződő ígéretes kezdetek ellenére – ez ideig néhány kisebb tanulmány vagy adalék közlésére szorítkozott. A jelen írás a későbbiekben külön alponthan foglalkozik ezzel a szakirodalmi forráshiánnyal.

²³ Kürti László szerint már azért sem lehet román Kalotaszegről beszélni, mert „a román Călățele kifejezés [...], nyilvánvalóan a magyar nyelvhasználatból került át a románba.” Így „inkább csak sejtés, mint bizonyított felfogás az, hogy a magyar Kalotaszeg egyszerűen azért létezik, mint az előbb említett Călățele vagy »zona Huedin«, mert egy jellegetesen magyar tájegység, és ennek – a magyar néprajztudományban is meghatározó – fontosságát a román néprajzkutatás nem tudja vagy nem akarja elfogadni” (Kürti 2000: 32).

hol húzódnak és milyen tényezők jelzik ezeket a többnyire mentális határokat, illetve hol mosódnak egybe ezek a határok.” Mert „a népi kultúra táji tagoltságának eddigi kutatása egy olyan kultúrakoncepciót tükröz, amelyik a kultúrát körülírható és mérhető produktumok összességéként értelmezi, annak inkább tárgyiasult részeit vizsgálja.”²⁴ Ezzel szemben elemzésem a kultúrát állandó változásában és folyamatában képzelem el, avagy Fredrik Barth szavait idézve: „...a kultúra globális, empirikus változatossága folytonos jellegű, s nem tagolható egymástól élesen elkülönülő

²⁴ Itt például Kósa – Filep összefoglaló munkájára gondolok: „...a tájilag-történetileg kialakult csoportok kutatása nem más, mint a magyar népi műveltség analitikus fölbontása” (Kósa–Filep 1975: 37). Ennek a felfogásnak kritikáját fogalmazza meg voltaképpen Kürti is: „...a Kósa–Filep féle régió tipológia nem vesz tudomást a hasonló helyi sajátosságokról, de arról sem, hogy a kisebb belső régiók, bár látszólag a »területiség« elméletét bizonyítják, ugyanakkor az egész Kalotaszeg-elméletet is megkérdőjelezzik. Vagy hogy az »eredeti« hármas felosztás hegemoniára, általánosításra való törekvés, amelyben a helyi jelleg és különbözőségek teljesen elvesznek és semmitmondóvá válnak” (Kürti 2000: 36). (Megjegyzem, hogy Kósa később, önkritikával élve a népi kultúra táji megosztásának kutatásáról azt írja, hogy „ma már látom, hogy egy heterogén tudománytörténeti hagyomány által formált és megnyugtatóan sosem tisztázott »quasi fogalom« meghatározásával próbálkoztam. Ezért nem azonos felosztási alapúak kategóriáim, hanem külön-nemű kérdések egysége keretbe foglalásának sikertelen erőfeszítését tükrözik. Ma azt is látom, hogy amit a magyar néprajztudomány évtizedek óta néprajzi vagy etnikai csoportok kutatásának nevez, abban legalább négy, egymástól világosan elválasztható kérdéskör vegyül” (Kósa 1998: 19). Sőt, miután végigtárgyalja a megkülönböztetett négy komponenst, arra az konklúzióra jut, hogy „a magyar néprajz önmagának okozott nehézséget a néprajzi vagy etnikai csoport terminus bevezetésével. Mind a fogalom tisztázatlansága, mind a fogalomkör heterogenitása, amely azonban egymástól elválasztható tudományos feladatokból tevődik össze, azt a következtetést sugallja, hogy nincs szükség a néprajzi csoport fogalmára” (Kósa 1998: 28).) Talán ezt a kultúrakoncepciót próbálja megkerülni Balogh Balázs és Fülemile Ágnes, amikor kifejtetik, hogy a „néprajzi táj meghatározásában a tudati elemeknek meg kell jelenniük”. Igaz, ők nem a lokális kultúra elemzésében, hanem „a házassági kapcsolathálókat által szerveződő, egymással közönséget érző, saját öntudattal rendelkező koherens táji körzetek kutatásában” látják „a konzekvensen alkalmazható módszert. A „kollektívum”-ként értelmezett mikrotájak nem feltétlenül különböznek egymástól kulturális jegyekben. A hangsúly nem a kultúrára helyeződik, hanem az önfenntartás, a reprodukció képességére. Egyszerűen fogalmazva addig nevezhetünk egy táji egységet néprajzi csoportnak, amíg rendelkezik a hagyományos házassági kör fenntartásának igényével és lehetőségével. Számos esetben megfigyelhetjük, hogy mihelyt egy házassági kör bomlani kezd, vele párhuzamosan bomlik a csoportidentitás és a csoportkultúra” (Balogh–Fülemile 2004: 24–25). De vajon a reprodukciós folyamatok, a házassági körök, az ehhez kapcsolódó szokásvilág nem tekinthető egy adott kultúra körülírható és mérhető produktumainak? A hagyomány fenntartásának igényét nem egy adott kulturális-társadalmi közeg által kialakított történeti helyzet határozza meg? És a bomlás mint az identitás és kultúra változása nem természetes folyamat?

integráns egységekké. A kultúrát bármilyen tetszőlegesen kiválasztott populáción belül is folyton áramlásban lévőnek, ellentmondásosnak és inkoherensnek tapasztaljuk, és azt látjuk, hogy különböző módon oszlik meg a különféle pozíciókban lévő személyek között. Ezek a jellemzők éppen a kultúra reprodukciójának sajátosságából erednek: mert noha nagyrészt másoktól sajátítjuk el azt mint a világ értelmezésének és a világban való cselekvésünknek alapját, mégis mint saját tapasztalataink eredője csapódik le bennünk. Kétségkívül így van ez identitásérzésünkkel is: noha nem magunk találtuk fel, mégis csupán mi magunk alakíthatjuk, a világban való cselekvésünk és másokkal való interakcióink révén” (Könczei 2002: 7–8).

Valószínűnek tartom, hogy valamennyi Kalotaszeg-kutató szembesült és szembesül a vidék lakóinak regionális identitástudatával, természetesen kérdés, hogy ez mennyire befolyásolta/befolyásolhatta egy-egy konkrét vizsgálat eredményét. Ugyanis a tájegységre vonatkozó jelentős mennyiségű szakirodalom elenyésző része foglalkozik az identitás problémakörével.²⁵ Tény, hogy Kalotaszeg – mint „felkapott”, sokrétű szimbolikus töltettel rendelkező tájegységünk – esetében a tudomány által alkotott (gyakran sztereotip jellegű, s elsősorban a népművészetet érintő) identitásjellemzők visszahatása és elterjedése kézzelfoghatóbb jelenségnek számít, mint az adott közösségek regionális identitása alapján született elemzések, annak ellenére, hogy az elmúlt években publikált kutatásokban mintha hangsúlyosabban teret nyertek volna a regionális identitással kapcsolatos megjegyzések.²⁶ Kétségtelen előrelépést jelent a kalotaszegi regionális identitáskutatásban Balogh Balázs és Fülemile Ágnes 2004-ben megjelent kötete, amelyik részletesen, külön alfejezetben tárgyalja a Kalotaszeg-identitás rétegeit „a lokális önazonosság-tudat és a tájszemlélet tükrében” (Balogh–Fülemile 2004: 86–95). Ebben a szerzők „az ott lakók identitása, önelhelyezkedése és a másokról alkotott képe alapján a *Kalotaszeg-tudatnak* (mint regionális tudatnak) *három rétegét*” különböztetik

²⁵ És ezek is többnyire az identitás etnikus vetületére vonatkoznak.

²⁶ Például a regionális identitástudatra hivatkozik Kürti László, amikor megjegyzi, hogy „a Bánffyhunyad környéki falvak lakóinak »*Kalotaszeg tudata*« sokkal erősebb, mint a távolabbi falvakban lakóké”, vagy, hogy „a zsobokiak nagy része érezte velem, hogy csak náluk vagyok igazán Kalotaszegen” (Kürti 2000: 35).

meg, azaz a kalotaszegi identitás régi és új rétegeit, valamint ennek az identitásnak legújabb adoptálóit.²⁷

Ugyancsak a regionális identitáskutatás hiányával magyarázható szerintem a Kalotaszeg meghatározásokban is fellelhető „átmeneti” vidék, terület fogalmának gyakori használata,²⁸ mivel az „átmeneti vidék” fogalom használatának megkérdőjelezését bizonyítja az a tény is, hogy a népi regionális identitástudatban nincsenek »átmenetek«, hiszen minden falusi közösség kultúráját sajátjának, önmagát pedig valahová tartozónak érzi. Mindezek alapján az *átmeneti vidék* fogalmának használatát nem tartom helyesnek, mivel véleményem szerint ilyen jellegű tájegység a népi kultúrában nem létezik” (Könczei 2002: 10–11). Vagy Kürti Lászlót idézve: „Tehát itt is az kérdéses, hogy meddig kell egy területet lezárni vagy bezárni – milyen kritériumok alapján lehet meghatározni –, hisz lényegében minden terület lehet átmeneti, attól függően, hogy a környező területek milyen szempontból vannak körülhatárolva. Egyszerűen úgy érvelhetnénk: az egész Kalotaszeg egy »átmenet« a Szilágyság és a Mezőség között” (Kürti 2000: 39).

És akkor összegezve: meddig tart Kalotaszeg, azaz mely falvak tartoznak vagy tartozhatnak Kalotaszeghez, illetve ki számít kalotaszeginek? Ha a jelenlegi magyar néprajztudomány felől közelítjük meg a kérdést, akkor igazat kell adnunk Kürti Lászlónak, amikor kifejti, hogy „a magyar

²⁷ Szerintük: „*Régi-Kalotaszeg*-tudattal rendelkeznek a térség nyugati felén élők, a Felszegeen és az Alszegeen (Gyerővásárhellyel, Középlak nélkül), amit – mint láttuk – a 17. századtól együttesen neveznek a források »Kalotaszegnek«. *Új-kalotaszegieknek* nevezik a Körös és Szamos vízválasztójától keletre, Kolozsvárig húzódó területen lévő református magyar falvak lakóit, Kis-, és Nagykapussal, Magyarlónával és a Nadas mentével (kihagyva Gyalut, Szászfenest, Egerest, Jegenyét, Szucságot és Kisbácsot). *Legújabb-kalotaszegieknek* hívjuk a Kolozsvártól északra, a Borsa völgye felé átvezető völgyben fekvő Kajántót és a Kolozsvártól délnyugatra, a Fenes völgyében a Jára vizéig húzódó völgy 3 falvát, Magyarfenest, Tordaszentlászlót, Magyarlétát.” Elemzéstük legfontosabb szempontja „az ott lakók identitásának régisége, kohéziója, struktúrája volt” (Balogh–Fülemile 2004: 87). Véleményem szerint – ahogyan már említettem – nem lehet identitást kulturális jegyek nélkül kutatni, ezért bizonyos fenntartással kezelem ezt a Balogh–Fülemile tipológiát, mégis kihangsúlyozom fontosságát, hiszen a népi kultúra táji tagoltságának vizsgálatában megkerülhetetlen az ott lakók regionális identitásának figyelembevétele.

²⁸ „Megérezésem szerint az átmeneti vidék fogalmával azokat a területeket, közösségi kultúrákat próbálta az eddigi szakirodalom definiálni, amelyek az analitikus, történeti-összehasonlító módszert alkalmazó kutatás számára kivételeknek, és ezért nehezen »besorolhatónak« tűntek” (Könczei 2002: 9).

néprajzkutatóknak mind a mai napig eltérő véleményük van arról, hogy milyen szempontok alapján határolják körül Kalotaszeget. Ezt vagy úgy tették, hogy elfogadták a már meglévő határokat, vagy pedig a saját maguk kutatásai alapján tettek hozzá vagy vettek el belőle. A felfedezett sajátosságokkal pedig vagy megerősítették, vagy pedig ha a szerző úgy vélte jónak, akkor megdöntötték a meglévő határokról írt elméleteket” (Kürti 2000: 40).²⁹ Ha pedig a regionális identitás felől közelítjük meg a kérdést, akkor az igen leegyszerűsödik: az számít kalotaszeginek, aki saját magát, illetve kölcsönösen szűkebb-tágabb kulturális és társadalmi közegét annak tartja.³⁰

²⁹ Kürti egyúttal bírálja azt a gondolkodásmódot, amelyik alapján „a területeket és a határokat, melyekkel elválasztjuk a területeket egymástól, különös szimbolikus erővel ruházzuk fel, mintegy ranglétraként csoportosítva azokat, míg másokat egybemosva lealacsonyítunk. Így bizonyos területek s határok különös fontosságot kapnak – mint ahogy az ott lakók is a sajátos definíció alapján lesznek elkönyvelve –, melyek aztán a területeket kiemelik a szürkeségből és mitikus magasságba aposztrofálják” (Kürti 2000: 40). Kürti itt a városi táncházások „kalotaszegi táncrendjét” említi olyan példaként, ahol elkerüli a figyelmet az, hogy „Kalotaszegen is vannak központok és kisebb tájegységek, sőt közösségek, (vagy akár személyek – fogalmaznám én tovább) melyek nem rendelkeznek ilyen globálisan kialakított sztereotip mozgás- és zenei kultúrával, hanem más hang- s mozgáskincs a jellemzőjük” (Kürti 2000: 41). Továbbá élesen kritizálja egyrészt Kalotaszeg etnikai szempontból szinte kizárólagos etnográfiai megközelítését: „Hol van az előírva, hogy egy terület, mint Kalotaszeg, csak mint magyar régió élhet a tudományban? Hol vannak a románok, szászok vagy a cigányok, akikről jóformán semmit sem tudunk meg az elmúlt száz év néprajzi elemzéseiből?”; másrészt pedig a kutatás homogenizáló és funkcionalista törekvését: „Míg a kalotaszegi tér egy távoli néprajzi kultúrának van mitizálva, addig a valós terület igen is közel áll a magyar néprajztudomány központi problémájához: egy homogenizáló és egy funkcionalista törekvéshez, mely nem tud, vagy nem akar bizonyos kényes kérdéseket megoldani” (Kürti 2000: 41).

³⁰ Az ily módon leegyszerűsített kérdésfeltevés fogalmazódik meg voltaképp Kürti tanulmányzáró mondatában is: „...elért-e oda a magyar néprajzkutatás s tud-e valójában válaszolni arra a kérdésre: hol van a határ kutatási területünkön, hol tudományos elméleteinkben, hol a művészeti fogalomban, és hol az ott lakók szemantikai és tudati térképein?” (Kürti 2000: 41).

Szakirodalom

BALÁZS Éva

1939 *Kolozs megye kialakulása*. (Település és népiségtörténeti értekezések, 3.) Budapest

BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes

2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól*. Akadémiai Kiadó, Budapest

ERCSEI Judit – KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc (szerk.)

2001 *Kalotaszeg bibliográfiája*. (Krizsa Könyvek, 9.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR VI.

1993 (Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila) Akadémiai Kiadó–Kriterion Könyvkiadó, Budapest–Bukarest

FARAGÓ József – NAGY Jenő – VÁMSZER Géza

1977 *Kalotaszegi magyar népviselet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

FÜLEMILE Ágnes

1996 Történeti idő és emlékezés egy kétnemzetiségű kalotaszegi községben. Kalotaszentkirály–Zentelke ikerközség. *Regio 7.* (1) 64–87.

JANKÓ János

1892a *A kalotaszegi és erdélyi magyarságról*. Különlevonat az *Erdély* 1892. 1., 2. és 3. számából.

1892b *Kalotaszeg magyar népe*. Budapest (reprint – 1993)

KELEMEN Lajos

1944 Kalotaszeg történelmi és műemlékei. 5 képpel. *Kolozsvári Szemle*. 97–112.

KÓS Károly

1932 *Kalotaszeg*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár

KÓSA László

1979 Kalotaszeg. In: ORTUTAY Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II. F–Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 737–740.

1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás Kiadó, Budapest

KÓSA László – FILEP Antal

1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Akadémiai Kiadó, Budapest

KÖNCZEI Csongor

2002 A regionális identitástudat határ(talanság) képzetei. Az átmeneti vidék fogalmának körülírhatatlanságáról. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 7–28.

KÜRTI László

2000 Kalotaszeg – határ, régió, fogalom. In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 8.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 11–53.

MALONYAY Dezső

1907 *A magyar nép művészete I. A kalotaszegi magyar nép művészete.* Budapest

MARTIN György

1990 Kalotaszeg (Kalotaszeg táncfolklorisztikai leírása). In: HOPPÁL Mihály – NIEDERMÜLLER Péter – TÁTRAI Zsuzsanna (szerk.): *Magyar Néprajz VI. Népzene. Néptánc. Népi játék.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 432–434.

2004 *Mátyás István „Mundruc”. Egy kalotaszegi táncos egyéniségvizsgálata.* Planétás Kiadó, Budapest

SÁRKÁNY Mihály

2000a Kultúra, etnikum, etnikai csoport. In: Uő: *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 89–99.

2000b Az identitás kutatása az amerikai kulturális és a brit szociálintropológiában. In: Uő: *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 101–114.

SZABÓ T. Attila

1942 *Kalotaszeg helynevei. I. Adatok.* Kolozsvár

SZENT-IVÁNYI István

é.n. *Rövid áttekintés a hálózat-elemzés Network Analysis történetéről, tárgyáról és módszeréről.* Stencil, 2435–2466, készült 60 példányban a MTA Néprajzi Kutató Csoport. *Módszertani írások és munkadokumentumok az „Életpályák és kapcsolat-hálóok” c. kutatóvállalkozáshoz, 1.*